

LATVIJAS RIETUMU REĢIONA PILSĒTU PLĀNOJUMS UN APBŪVE 18. GADSIMTĀ

Planning and Construction of Western Region Cities of Latvia in the 18th Century

Silvija Ozola

Rīgas Tehniskās universitātes Liepājas filiāle, e-pasts: ozola.silvija@inbox.lv

Abstract. *Planning and construction of Western region cities of Latvia was created in the course of several centuries. Cities of the Courland Bishopric and the Livonian Order – Golding (today's Kuldīga), Hasenpoth (today's Aizpute), Windau (today's Ventspils) and Piltene – developed as agglomerations. City planning by fortress was created around non-regular form market square near the crossroads of main land roads and water roads. The architectural dominant of spatial composition was fortress with chapel or chapterhouse.*

In the Duchy of Courland and Semigallia on 28 February, 1567 the Landtag of Courland took a decision on building of Lutheran churches, schools and hospitals. Lutheran religion was declared as official religion in the Duchy of Courlandia and Semigallia. The understanding of city architectonic spatial planning changed – the construction of centres was created nearby churches and the main spatial dominant of city construction in 17th century became a church by the market square in the site of traffic main roads' junction. Planning and road network developed in towns, but construction was created by wooden houses, that were characteristic to rural regions. Cities became typologically different.

The events of The Great Northern war at the beginning of 18th century promoted not only the improvement of city defence measures and the perfection of fortification system, but also influenced significantly the further development of cities: street and square systems of functionally different significance became important in planning. City construction, which was complemented with buildings that were for public functions, became varied.

The aim of the study: *to analyze the development of towns of the Duchy of Courlandia and Semigallia in 18th century, to ascertain the common and different spatial composition characteristics of planning and construction.*

Keywords: *construction, church, composition, city, planning.*

Ievads

Prūsijas-Livonijas sauszemes karaceļš un varas centri tā tuvumā pēc Vācu ordeņa sekularizācijas 1525. gadā zaudēja militāru nozīmi: samazinājās satiksmes maģistrāles izmantošana un daudzus cietokšņus pameta. Livonijas karš (1558-1582) izjauca Livonijas valstu konfederāciju un 1562. gada 5. martā tika izveidota no Polijas atkarīga Kurzemes un Zemgales hercogiste (*Ducatus Curlandiae et Semigalliae*). Par jaunās valsts pirmo hercogu kļuva Livonijas ordeņa pēdējais mestrs Gothards Ketlers (Godthart Kettler, 1517-1587), kurš bija dedzīgs luterānis. Viņam bija jāizveido jauna varas un pārvaldes sistēma, jānodrošina hercogistes teritorijas integritāte un jā rūpējas par dinastijas turpināšanu. Gothards Ketlers 1566. gada 21. martā Kēnigsbergā (*Königsberg*) apprecēja Meklenburgas hercoga Albrehta VII (Albrecht VII; 1486-1547) meitu, princesi Annu (1533-1602) un izraudzīja Prūsijas hercogisti (1525-1618) par paraugu Kurzemes un Zemgales hercogistes attīstībai. Jaundibinātajā valstī par oficiālo reliģiju pasludināja luterticību. Aktuāla kļuva dievnamu būvniecība. Kurzemes landtāgs 1567. gada 28. februārī pieņēma lēmumu par baznīcām, skolām, hospitāļiem un „citām derīgām lietām” (LVVA-1). Valstī nolēma izveidot hospitāļus-nabagmājas, celt luterāņu baznīcas un pie astoņām no tām ierīkot skolu.

Mītavā (*Mitau*, mūsdienu Jelgava) 1570. gada jūnijā notika landtāgs, kurā apsprieda baznīcai aktuālus jautājumus. 1570. gada 25. jūnijā sastādīja Gotharda privilēģiju (*Privilegium Gotthardinum*) (LVVA-2) un vēlāk to apstiprināja. Hercogam un muižniekiem, kuri savā pārvaldījumā bija ieguvuši pilsētas un miestus (*Hackelwerk*), atļāva pārvadāt preces, tirgoties bez nodokļu maksas un ierīkot krogus. Lēņi kļuva par mantojamu privātīpašumu.

Mācītājiem būvēja mācītājmuižas labāku dzīves apstākļu nodrošināšanai. Vācu tautības nespējniekiem ierīkoja hospitāļus-nabagmājas, bet zemniekus aicināja pašiem parūpēties par nespējīgajiem savas ģimenes locekļiem. Hercogs gādāja par skolu dibināšanu.

Vācu un Livonijas ordeņvalsts varas centru nocietinātajos kompleksos ap iekšpagalmu izvietoja korpusus, bet vārtu tornis ar tajā ierīkotu galveno ieeju kļuva par arhitektonisku dominanti un organizēja apkārtējo telpisko vidi. Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētās un miestos nocietinātās daudzfunkcionālās būves pārveidoja par rezidencēm. Sauszemes maģistrāļu sateces vietās ārpus cietokšņa norisinājās saimnieciskas aktivitātes un tirdzniecība, un tur dažādu sabiedrisku funkciju nodrošināšanai būvēja jaunas un pielāgoja esošas celtnes. Rātsnamu, skolu, patversmi, aptieku un citas sabiedriskas ēkas, kā arī mājokļus izkārtāja ap tirgus laukumu. Veidojās centriskais plānojums. Tirgus laukuma tuvumā uzbūvēja luterāņu draudzes dievnamu – vienjoma celtni ar poligonālu altāra apsīdu. Galveno ieeju izbūvēja no celtnes apjoma izvirzītā ar piramidālu jumtu vai smaili segtā kvadrātiska plānojuma tornī. Attīstoties ceļu tīklam, lauku vidē būvētās divdalījuma un trīsdalījuma plānojuma dzīvojamās ēkas, kuru centrālo daļu veidoja „nams” ar tajā izvietotu apvalkdūmeni, pielāgoja pilsētas apstākļiem. Ieeja „namā” vienmēr bija arī ieeja ēkā. No „nama” pa vienām durvīm varēja nokļūt uz ielas, bet pa otrām – pagalmā, kur iekopa dārzus. Istabā nokļuva tikai caur „namu” vai priekšnamu. Ceļus, kas no pilsētas tirgus laukuma veda uz muižu centriem vai ražotnēm, ietvēra trīsdalījuma plānojuma dzīvojamie nami. Attīstījās centrālās jeb radiālais plānojums.

Baltijas jūras reģionā dominējošo stāvokli 17. gadsimtā ieguva Zviedrija; beidza pastāvēt Hanzas savienība, bet jaunais Krievijas cars Pēteris I (Пётр I Великий, 1672-1725), atgriežoties mājup no ceļojuma cauri Livonijai un Kurzemes un Zemgales hercogistei uz Ziemeļvāciju, Holandi un Angliju, kala plānus par savas valsts modernizēšanu un ietekmes palielināšanu Eiropas politikā. Sākās Lielais Ziemeļu karš (1700-1721) – viens no lielākajiem kariem par politisko un militāro ietekmi Ziemeļeiropā. Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu aizsardzībai pilnveidoja nocietinājumu sistēmu, ietekmējot plānojumu un apbūvi. 18. gadsimta otrajā pusē sabiedrisku ēku būvniecība noteica pilsētu ainavu un panorāmu.

Pētījuma aktualitāte: apzinot un akcentējot pilsētu mūsdienu attīstības projektos Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā radītās vērtības, iespējams veicināt pilsētu savdabības un identitātes saglabāšanu.

Raksta mērķis: analizēt Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu attīstību 18. gadsimtā, lai noskaidrotu plānojumu un apbūves telpisko kompozīciju kopējās un atšķirīgās iezīmes.

Pētījuma metodes: pilsētu apsekošana dabā, kartogrāfisko, grafisko un fotogrāfisko materiālu salīdzinošā analīze.

Kurzemes un Zemgales pilsētas 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā

Kuldīga (*Goldingen*) kļuva par Kurzemes un Zemgales hercogistes galvaspilsētu (1562-1573). Cietoksnī no 1561. līdz 1570. gadam dzīvoja hercogs Gothards Ketlers, un viņš dibināja laicīgo skolu (1563). Sv. Katrīnas baznīca pie Tirgus laukuma (*Marktplatz*) Vindavas (*Windaw*, mūsdienu Ventspils), Talsu (*Talsen*) un Aizputes (*Hasenpot*) ceļu sateces vietā 1566. gadā bija nonākusi avārijas stāvoklī. Hercogs (1587-1617) Vilhelms Ketlers (Wilhelm Kettler, 1574-1640) rūpējās ne tikai par pili – hercogu rezidenci (1596-1616), bet arī par galvaspilsētu. 1606. gada vizitācijas protokolā bija rakstīts, ka hercogs Vilhelms pirms dažiem gadiem esot „uzsācis būvēt baznīcu no jauna un to nobeidzis”. Domājams, ka tā bijusi koka baznīca ar diviem torņiem (Mašnovskis, 2006: 314). Līdztekus Alekšupītei veda ceļš (mūsdienu *Baznīcas* iela) no Kuldīgas uz Aizputi un Mītavu, bet ceļa atzars – uz Skrundu (*Schrunden*, mūsdienu *Skrundas* iela). Satiksmes ceļu sateces vietas paplašinājumā izveidoja Jauno Tirgus laukumu, un tam saikni ar ceļu uz Mītavu nodrošināja Pasta iela. Attīstījās ielu

tīkls un radiāls plānojums. Zviedrijas–Polijas kara laikā (1600-1629 / 1635) Kuldīgā izcēlās ugunsgrēks: 1615. gada 27. aprīlī iznīcināja koka ēkas un Sv. Katrīnas baznīcas abus torņus.

Polijas valdība izstrādāja Kurzemes un Zemgales hercogistes satversmi jeb Valdības formulu (*Formula Regiminis*) (LVVA-3), kuru izsludināja 1617. gada 18. martā. Hercogistē izveidoja valdību jeb augstāko padomi un tās locekļu vairākums bija muižnieki. Katolicismu pielīdzināja luterticībai un turpmāk valstī cēla arī katoļu baznīcas. Kuldīgai radīja jaunu centru: jaunā Tirgus laukuma malā uzbūvēja ēku 1622. gadā dibinātajai galma aptiekai, katoļu draudzes Sv. Trīsvienības baznīcu (1640), rātsnamu (17. gs.). Turpat uzcēla arī koka dzīvojamo ēku ar pagrabu (1642) Baznīcas ielā 7 un birģermeistara Stiefenhägenam (17.-18. gs.) Baznīcas ielā 17. Sv. Katrīnas baznīcas nodegušo torņu vietā uzcēla vienu mūra torni ar galeriju (1645). Hercogs (1642-1682) Jēkabs (Jakob von Kettler), izpildot draudzes lūgumu, 1655. gadā lika būvēt jaunu mūra baznīcu (1665) (Mašnovskis, 2006: 315). Liels ugunsgrēks 1665. gadā atkal iznīcināja daudzas Kuldīgas koka celtnes.

Īstenojot rīkojumu par baznīcu, skolu un nespējnieku namu celtniecību, tirgotāju un amatnieku apmetnē *Jelgab* pie Lielupes 1567. gadā netālu no Tirgus laukuma (*Marktplatz*) uzcēla latīņu jeb Lielo pilsētas skolu Palejas (*Palais Straße*, mūsdienu Akadēmijas) ielā 7 (Grosmane, 2010: 42). Ar hercogienes Annas atbalstu pie galvenā satiksmes ceļa (mūsdienu Lielā iela) uzbūvēja Sv. Annas luterāņu draudzes koka baznīcu (līdz 1573). Apmetne *Jelgab* 1573. gadā ieguva pilsētas tiesības un kļuva par hercogistes galvaspilsētu Mītavu. Aktuāla kļuva centra izveide. Tirgus laukuma malā blakus vecajai koka baznīcai (nopostīta 1627. gadā) uzsāka būvēt Sv. Trīsvienības vācu luterāņu mūra baznīcu (ap 1573) un uzcēla ēku ap 1606. gadu dibinātajai Lauvas aptiekai, taču uguns 1607. gada 17. augustā atkal nopostīja daudzu Mītavas iedzīvotāju mītnes.

Hercogs Fridrihs Ketlers (Friedrich Kettler, 1569-1642) 1615. gada 5. jūlija privilēģijā pirmo reizi oficiāli apstiprināja robežas Mītavai (Grosmane, 2010: 34), kurai bija izveidojušās vairākas ielas un četrstūra formas Tirgus laukums (Ķaune, 1937: 175). Draudzes priekšnieka Arenta Freminka vadībā līdzās Sv. Annas luterāņu draudzes koka baznīcai uzmūrēja brīvēstāvošu zvana torni (1619-1621). Zviedri Polijas–Zviedrijas kara laikā 1621. gadā ieņēma Mītavu un izlauņīja baznīcu. Pilsētas apbūvi 1625. gadā nopostīja uguns.

Tirgotāji no Rīgas un uzņēmīgais zviedru pastmeistars *Jacob Becker* noorganizēja no Rīgas uz Prūsiju privātu zirgu pastu (1632). Pastnieku pieturu vietām un zirgu uzturēšanai izmantoja krogus. Pasta staciju izveidoja arī Mītavā. Pēc hercoga Fridriha rīkojuma 1638. gada Sv. Annas dienā – 26. jūnijā lika pamatakmeni jauna dievnama būvniecībai un draudzes priekšnieka Johana Kolhauera vadībā (Ķaune, 1939: 67) no sarkaniem ķieģeļiem izbūvēja baznīcai draudzes telpu Sv. Annas dievnamam, kuru 1640. gada 26. jūlijā iesvētīja. Draudzes priekšnieka Korda Brininga vadībā 1649. gada 1. maijā sāka paaugstināt torni, lai uzstādītu pulksteni un smaili. Būvdarbus pabeidza jūlija beigās (Mašnovskis, 2006: 116-117) un galvaspilsēta ieguva arhitektonisku dominanti.

Mītavas apbūvi raksturoja regulārs plānojums: četrstūra kvartālus pa perimetru ietvēra ar gala fasādi pret ielu izvietotas divslīpju jumtiem segtas vienkārtu koka dzīvojamās ēkas, bet kvartāla vidū atradās klēts, krogs, stallis, pirts, rija, iebraucamā vieta un dārzs. Driksas (*Drixe*) krastmalā sauszemes un ūdens maģistrāļu krustojumam pieklāvās Tirgus laukums, kura centrā izvietoja rātsnamu, bet pa perimetru – nozīmīgas ēkas: aptieku un arī mūra namu Ezera (*See Straße*, tagad Uzvaras) ielā 5. Ar stāvu divslīpju jumtu segtais kubveida nams blakus Sv. Trīsvienības baznīcas vārtiem bija viena no senākajām mūra celtnēm pilsētā. Hercoga Jēkaba valdīšanas laikā Mītavā uzbūvēja katoļu draudzes Sv. Jura mūra baznīcu (1645). Cietoksnim un pilsētai 1648. gadā uzsāka veidot kopēju nocietinājumu sistēmu ar aizsargbastioniem un padziļinātiem grāvjiem. Galvaspilsētu 1659. gadā ietvēra nocietinājumi.

Mazajā Ziemeļu karā (1655-1660) izpostīja hercoga rezidenci un Mītavu, bet mēra epidēmija (1657-1661) izretināja jau tā novārgušo kurzemieku rindas. Hercogs Jēkabs

atgriezās hercogistē, lai sakārtotu valsti un galvaspilsētu: par galveno uzdevumu izvirzīja galvaspilsētas nocietinājumu sistēmas nostiprināšanu un iedzīvotāju apgādi ar labāku dzeramo ūdeni. Rātsnams Mītavā atradās Katoļu ielā, bet 1663. gadā to pārcēla uz Lielo ielu, kurai līdztekus izraka četras verstis garu Jēkaba kanālu (ap 1665) (Juškevičs, 1931: 361), lai savienotu Svētes upi ar Driksu. Kanālam pieguļošajā teritorijā līdz Rakstvežu (*Schreiber Straße* – tagad Krišjāņa Barona) ielai uzbūvēja noliktavas, ierīkoja tirdzniecības vietas un Zivju tirgu. Lielupes ūdensceļam perpendikulārais Jēkaba kanāls, pa kuru tirgotāji pārvadāja preces no kuģiem uz noliktavām un tirdzniecības vietām, un galvenā sauszemes satiksmes maģistrāle iezīmēja nocietinājumu ietvertās pilsētas apbūves plānojumā galveno kompozīcijas asi no hercogu rezidences un tilta pār Driksu virzienā uz rietumiem. Simetrijai tuvā apbūves plānojuma nozīmīgākie elementi bija hercoga rezidences komplekss, Tirgus laukums, Jēkaba kanāls un trīs baznīcas. Administratīvo, tirdzniecības, ārstniecības, izglītības un ražošanas funkciju nodrošināšanai paredzētās ēkas izkārtoja pilsētas centrā ap Tirgus laukumu, no kura veda ielas uz Ūdens vai Jūras (*Porta aquatica*), Dobeles (*Porta Doblensis*), Mazajiem (*Porta parva*) un Lietuvas (*Porta Lituanica*) vārtiem, aiz kuriem sākās pļavas un dārzi. Lielā iela pie Sv. Annas baznīcas sazarojās: pa labi ceļš veda uz Dobeles vārtiem, bet pa kreisi – uz Mazajiem vārtiem. Katoļu (*Katholische Straße*) iela gar Tirgus laukuma dienvidu malu nodrošināja satiksmi starp Ūdens un Lietuviešu vārtiem. Pilsētā un tās apkārtnē darbojās ražotnes: salpetra vārtava, kaļķu, ķieģeļu, tērauda, vara un citi ceplī, kā arī stiklinieku darbnīca, dzelzs un vara kalnve. Ūdens līmeni kanālā regulēja divas slūžas: dzirnavnieks Augustīns Rihters (*Augustin Richter*) pie Driksas slūžām ierīkoja ūdensdzirnavas (septiņdesmitie gadi), bet dzirnavas pie otrām slūžām darbināja zirgi. Tirgus tuvumā uzbūvēja vējdzirnavas. Pilsētas teritorija ieguva funkcionālu dalījumu.

Bīskaps Mikolajs Korvins Poplavskis (Mikolaj Korvin Poplawski) 1685. gada 7. oktobrī iesvētīja dievnamu par godu Sv. Jurim (Grosmane, 2008). Rātsnama vajadzībām 1686. gadā nopirka ēku (1660) Tirgus laukuma ziemeļaustrumu stūrī (Grosmane, 2010, 39) un būvju meistara Martina Knoha (Martin Knoch) vadībā Sv. Trīsvienības baznīcai 1688. gadā pabeidza būvēt augstu torni, kuru sedza zems piramidāls četrslīpju jumts ar vējrāža karodziņā iekaltu gada skaitli (Spārītis, 2011: 16, 17). Hercogs Fridrihs Kazimirs Ketlers (Friedrich Casimir Kettler, 1650-1698) 1696. gadā lika pamatus pilsētas rezidencei. Augstu zelmini ieguva pilsētas Lielās skolas masīvā ēka (17. gs. beigās) un Hillarda Īnkena (*Hillard Ihnken*) divstāvu mūra dzīvojamais nams (1699) Palejas ielā – vēlākā Katrīnas patversme dižciltīgām jaunavām. Veidojās daudzfunkcionāls centrs. Kurzemes un Zemgales hercogistes galvaspilsētu Mītavu ap 1700. gadu ietvēra aizsargkanāls un nocietinājumu sistēma ar piecpadsmit bastioniem. Tika radīta priekšstats par pilsētu, kuras tipoloģija meklējama renesanses ideālpilsētu paraugos.

Nelielā teritorijā starp Mūsas un Mēmeles upēm, kurām satekot, sākas Lielupe, hercogs Gothards mierīgai dzīvei, darbam un galma reprezentācijai veidoja nocietinātu rezidenci kā *Palazzo in fortezza* jeb „pili cietoksni”. Livonijas ordeņvalsts aizsardzībai būvēto cietoksni izmantoja saimniecības vajadzībām, bet priekšpils vietā uzcēla korpusus, izveidojot kompleksu ar diviem iekšpagalmiem. Hercogs Fridrihs rezidencei piebūvēja divus apaļus torņus (1590-1599) un aizsardzībai izveidoja vaļņus un bastionus.

Mēmeles upes kreisajā krastā pie ceļa uz pārceltuvi mūsdienu Saules un Kalēju ielu apkaimē sāka būvēt latviešu luterāņu draudzes Māras baznīcu (1573). Hercogs Gothards pavēlēja likvidēt pilsmiestu pie modernizētā cietokšņa Ķirbaka pussalā un Mēmeles piekrastē uz zemas terases 1584. gadā nosprauda plānojumu Bauskas (*Bauske*) pilsētai: no upes līkuma līdz līkumam izkārtoja apbūves joslas un paralēli Mēmeles krastam izveidoja divas maģistrāles – Pasta (*Post Straße*, mūsdienu Rīgas) un Pils (mūsdienu Plūdoņa) ielas, kas rietumu virzienā veda līdz upes līkumam, kur pa piekrasti varēja sasniegt hercoga rezidenci. Abas maģistrāles šķērsoja mazākas ielas, izveidojot taisnstūra kvartālus un nodrošinot

piekļuvi Mēmelei. Ortogonāla plānojuma pilsētai centrā paredzēja Tirgus laukumu, no kura uz rietumiem uzcēla vācu luterāņu draudzes Sv. Gara baznīcu (1591-1594) – mūra torni uzbūvēja līdz 1614. gadam, bet smaili uzlika 1623. gadā (Mašnovskis, 2005: 130). Dievnamu no 1634. līdz 1639. gadam pārbūvēja. Uz austrumiem no Tirus laukuma atradās latviešu luterāņu draudzes baznīca un Pasta iela veda uz pārceltuvi pāri Mēmeles upei. Ceļš dienvidu virzienā šķērsoja Mūsas upi. Bauska 1609. gadā ieguva pilsētas tiesības. Hercogs Fridrihs 1615. gada decembrī piešķīra Bauskai privilēģiju celt rātsnamu: būvniecību uzsāka 1616. gadā un turpināja visu 17. gadsimtu. Dolomīta akmens ēku, kas jau 16. gadsimta beigās atradās Tirus laukuma centrā, austrumu pusē paplašināja. Būvniecībā izmantoja laukakmeņus. Brīvstāvošajam rātsnamam pilsētas centrā vajadzēja simbolizēt labklājību, neatkarību un varenību. Vīrs zaļumos slīgstošās pilsētiņas namu divslīpju jumtiem pacēlās trīs slaidi torņi un iezīmēja pilsētas panorāmu. Bauskā 17. gadsimtā bija arī divas aptiekas: viena Tirus laukumā (ap 1656), bet otra – pie dzirnavām (Vīksna, 1993: 10).

Kurzemes un Zemgales hercogistes ostas pilsēta Vindava kļuva par kuģniecības, amatniecības un tirdzniecības centru, bet ordeņpils – par komandanta un tiesneša mītni. Uz ostu un pārceltuvi Ventas (*Winda*) upes lejtecē un tirgus vietu cietokšņa austrumu pusē atveda ceļš no Kuldīgas, bet tā atzars – Lielā iela (*Grosse Straße*) – veda uz saimnieciski aktīvo krastmalu. Ordeņpili 16. gadsimta pēdējā ceturksnī nojauca nepabeigtās aizsargsienas posmu. Brīvo teritoriju cietokšņa priekšā sadalīja zemes gabalos pilsētniekiem mājokļu būvniecībai. Pirmos koka dzīvojamus namus un amatnieku darbnīcas Ventas krastmalā uzcēla pils austrumu pusē starp priekšpili un mazo strautu. Cietokšņa dienvidu pusē Audēju (*Weber Straße*), Skroderu (*Schneider Straße*), Maiznieku (*Bäcker Straße*) ielās atradās amatnieku mājokļi. Zemesceļš no pils priekšlaukuma pie Jāņa ielas (*Johannes Straße*) veda austrumu virzienā gar upi uz Tirus laukumu (*Marktplatz*), kur sākās Plosta (*Floss Straße*) iela, kas veda uz pārceltuvi Ventas upes līkumā. Ceļš nodrošināja saikni starp seno un jauno pilsētas centru un izveidojās Pils iela (*Schloss Straße*), no kuras perpendikulāri uz krastmalu orientētie atzari – Kuģnieku (*Schiffer Straße*), Ūdens (*Wasser Straße*) un Grāvja (*Graben Straße*) ielas – noteica apbūves plānojumu upes piekrastē. Kuldīgas ielas (*Goldingsche Straße*) posmu no Lielās līdz Sarkanmuižas (*Rothhofsche*) ielai ietvēra blīva vienstāvu koka ēku apbūve. Ceļi nodrošināja saikni amatnieku un tirgotāju apmetnei ar Sarkanmuižu (*Rothhof*), ganībām un zemēm lauksaimniecībai, iezīmēja ielu virzienus un aprises laukumiem, kā arī saistīja vienotā sistēmā saimnieciskos centrus ielu paplašinājumos un krustojumos. Sešu ceļu sateces vietā Kuldīgas ielai izveidojās paplašinājums, kur tirgoja sienu un malku. Tirus laukuma – sabiedriska un saimnieciska centra apkaimē uzcēla Annas baznīcu (1610) (Štrumfa, 2001: 341) un svēto vārdos nodēvēja Katrīnas (*Catharinen Straße*), Sofijas (*Sophien Straße*), Marijas (*Marien Straße*), Ģertrūdes (*Gertruden Straße*) un Annas (*Annen Straße*) ielas. Tirus iela (*Markt Straße*) savienoja Tirus un Baznīcas laukumus, bet Annas iela saistīja Baznīcas laukumu ar vienstāvu dzīvojamo koka ēku cieši ietverto Kuldīgas ielu. Vindavu 1655. gadā ieņēma zviedru ģenerālis Roberts Duglass (Robert Douglas, 1611-1662). Mazā Ziemeļu kara laikā uguns iznīcināja lielu daļu pilsētas koka apbūves. Ostu, dokus un preču noliktavas izpostīja. Lielā Ziemeļu kara priekšvakarā Vindava kļuva par maznozīmīgu ostas pilsētiņu.

Pēdējais Livonijas ordeņmestrs Gothards Ketlers 1560. gadā bija ieķīlājis Prūsijas hercogistei Libavas (*Libau*) miestu un Grobiņas (*Grubyn*) novadu. Mērnieka Vogežīna 1581. gadā veiktie uzmērījumi Baltijas jūras piekrastē un sastādītie apraksti liecināja, ka Līvas (*Lyva*) upes abi krasti no ezera līdz jūrai bijuši apdzīvoti. Amatnieku un tirgotāju mājokļu apbūve aptvēra koka baznīcu un veidoja centru (ap 1587). No Prūsijas cauri Libavai pa Līvas upes krastu uz pārceltuvi veda zemesceļš, kura paplašinājumā izveidoja Siena tirgu (*Heumarkt*). Satiksmes plūsma dalījās divos virzienos – uz sabiedrisko centru Malkas (*Holz Straße*), Zāļu (*Kräute Straße*), Fromma (*Frommen Straße*, tagad *Eduarda Veidenbauma*), Siena (*Heu Straße*), Rožu (*Rose Straße*), Latviešu (*Lettische Straße*), Garās (*Lange Straße*,

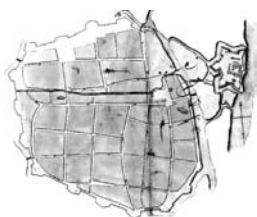
tagad *Peldu*) un Zivju (*Patern Straße*) ielu sateces vietā, kur Vecā tirgus laukuma malā kopš 1587. gada bija uzcelts dievnams, bet netālu atradās skola un vācu draudzes mācītājmāja, un tirdzniecības centru Ungera (*Unger Straße*, tagad *Avotu*) ielas rietumu galā starp Garo un Skārņu (*Scharren Straße*, tagad *Ludviķa*) ielām. 1597. gada 12. jūlijā iesvētīja Sv. Annas koka baznīcu (*Alte Kirche*) (Mašnovskis, 2006: 400), kura atradās Vecā tirgus laukuma malā līdzās kapsētai. Vecā tirgus apkārtnē būvēja klētis, krogus, stallus un iebraucamās vietas pajūgiem. Zivju ielas galā pa kreisi bija Zivju tirgus, kur tieši no mucām pārdeva zivis, bet netālu atradās Vistu tirgus. Ceļa posmu no Siena tirgus līdz tirdzniecības centram pārvērtā par Sāls (*Salz Straße*, tagad Krišjāņa Valdemāra) ielu, bet Pētera (*Peter Straße*, tagad Kuršu) un Juliannas (*Juliannen Straße*, tagad Friča Brīvzemnieka) ielas veda uz sāls noliktavām Katoļu (*Katholische Straße*), Ungera, Skārņu, Kungu un Tirgoņu (*Kauf Straße*) ielu sateces vietā, kur izveidoja Rātslaukumu: vienu no ēkām kopš 1625. gada izmantoja rātsnama vajadzībām. Ēkām divslīpju jumtu plaknes veidoja korē šauru leņķi, radot plašu telpu noliktavai bēniņos.

Kurzemes un Zemgales hercogiste 1609. gadā atguva ieķīlātās teritorijas. Libava attīstījās kuģojamās Pērkones (*Perkune*) upes labajā krastā un 1625. gada 18. martā ieguva pilsētas tiesības. Iedzīvotāju aktivitātes sekmēja saimnieciskā centra izveidi Dīķa ielas (*Alte Teich Straße*) apkaimē, kur uzbūvēja dzīvojamus namus ar melni darvotām koka sienām un noliktavas. Libavā izveidoja pasta staciju (1632).

Libavas apbūvi Mazajā Ziemeļu karā nopostīja uguns, taču pēc Altmarkas miera līguma noslēgšanas pilsēta atkal uzplauka. Sv. Annas baznīcas koka sienas apmūrēja ar ķieģeļiem (1671-1675); uzbūvēja torni (1688-1693). Pilsētā attīstījās privātā kuģniecība (ap 1682) – izpildīja tirgotāju un ārzemnieku pasūtījumus. Tirdzniecība ar vācu zemēm, Holandi, Poliju un Zviedriju veicināja būvniecību: Zivju ielā uzcēla noliktavu (ap 1690) (Lancmanis, 1983: 35), bet Lielajā ielā sāka būvēt pirmo dzīvojamo mūra ēku (1693). 1697. gada 1. oktobrī uzsāka rakt ostas kanālu un tā dienvidrietumu krastmalā divās rindās izkārtēja noliktavas ar stāviem jumtiem. Ap Jaunā tirgus laukumu veidojās daudzfunkcionāls centrs.

Kurzemes un Zemgales pilsētas Lielā Ziemeļu kara laikā

Sākoties Lielajam Ziemeļu karam (1700-1721), Kurzemes un Zemgales hercogistē ieradās Zviedrijas karalis (1697-1718) Kārlis XII (1682-1718) un ieņēma galvaspilsētu Mītavu (1. att.), kur 1702. gadā bija sešas mūra ēkas, neieskaitot pili uz salas: rātsnams, divas personīgas mājas, Sv. Trīsvienības, Sv. Annas un Sv. Georga baznīcas. Pasta ielu, kas veidoja saikni starp maģistrālo Lielo ielu un Lietuviešu vārtiem, no abām pusēm ietvēra blīva apbūve. Lielā Ziemeļu kara laikā zviedri Pāri Lielupei uzbūvēja tiltu un aizsardzības būvju speciālista Karla Magnusa Stjuarta (Carl Magnus Stuart; 1650-1705) vadībā nostiprināja pils vaļņu sistēmu, izveidoja ārējo vaļņu josla otrpus aizsarggrāvja un atjaunoja priekšniecietinājumus – „knaibles” pils ziemeļu pusē. Nocietinājumi ap pili (2. att.) veidoja noslēgtu piecstūri, kura smailēs atradās pieci četrstūrains bastioni – Virsbastions, Paula bastions, Čarņecka bastions, Dāņu bastions un „Asais stūris”. Tiltam pār Driksu priekšā bijusi tilta galva uz ravelīna, kas līdz mūsdienām saglabājusies kā saliņa kanāla vidū (Caune, 2004: 229). Pilsēta 1705. gadā kapitulēja, un to pārņēma krievu karaspēks, kas pēc gada, atstājot Mītavu, uzspridzināja cietokšni, izpostīja nocietinājumus, nodedzināja daudzas koka ēkas un sagrāva mūra namus.

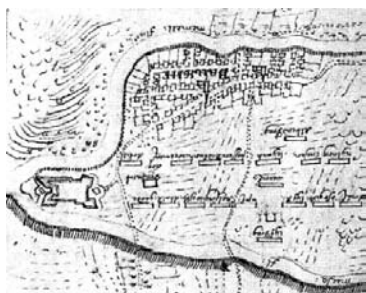

1. attēls. Mītavas plans, ap 1702. (KrAS-1)

2. attēls. Mītavas panorāma, ap 1706. (LVVA-4)

Zviedrijas karalis Kārlis XII hercogistes nozīmīgāko pilsētu stratēģiski svarīgākajās vietās pavēlēja ierīkot nocietinājumus karaspēka izvietošanai, lai aplenkuma gadījumā nodrošinātu autonomu aizsardzību. Bauskas pili Kārlis XII 1701. gadā ieņēma bez kaujas. Dodoties tālāk uz Poliju, viņš pilij kā aizmugures karabāzei – noliktavai lika veidot jaunus, stiprākus zemes nocietinājumus (3. att.). Karalis pavēlēja pilsētā nojaukt koka dzīvojamās un saimniecības ēkas, lai sagādātu materiālus pils nostiprināšanai. Iecerētos grandiozos zemes nocietinājumus realizēja daļēji, uzberot ieejas pusē divus bastionus. 1705. gada 14. septembrī pili (4. att.) zviedriem atņēma krievi. Mainoties kara veiksmei, krievi atkāpās un 1706. gadā daļēji uzspridzināja pili (Caune, 2004: 94). Pilsēta tika stipri nopostīta 1709. gada bada, 1710. gada mēra un ugunsgrēka laikā.

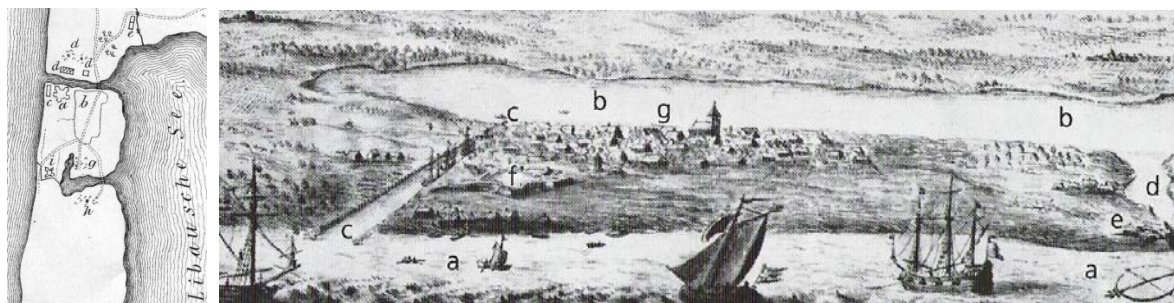

3. attēls. Bauskas plānojums, 1701. (KrAS-2)

4. attēls. Bauskas panorāma 18. gs. sākumā. (VKPAI)

Libava (5. att.) kļuva par pastāvīgu caurbraukšanas un kara darbībai nepieciešamo kontribūciju iekasēšanas vietu (1700-1710). 1701. gada 12. septembrī pilsētā ieradās zviedru armija. Kārlis XII pavēlēja Libavā un Pērkonē uzcelt stipru skansti (6. att.). Ģenerālmajors Stjuarta vadībā 1701. gada septembrī uzsāka nocietinājumu būvdarbus, kurus 1702. gadā no 28. maija līdz 20. jūlijam pabeidza inženiera Samuela Berga vadībā (Gintners, 1999: 135).

5. attēls. Zviedru nocietinājumi pie Libavas 1701. gadā: a – cietoksnis (Libaushe Festung), b – pilsēta Libau, c – Smilšu ciems (Stranddorf), d – vecā baznīca (Alter Kihhof), e – Mihaela Šredera krogs (Michel Schröders Krug), g – mazā Pērkone (Klein Perkuhnen), h – lielā Pērkone (Grose Perkuhnen), i – senās skanstis (Alte Schanze). (Wegner, 1898)

6. attēls. Libavas panorāma ap 1702. gadu: a – Baltijas jūra, b – Liepājas ezers, c – ostas kanāls, d – aizsērējusi senākā osta, e – skanstis, f – cietoksnis, g – pilsēta Libau. (Spekke, 2008: tab. XX)

Kurzemes un Zemgales pilsētas 18. gadsimtā

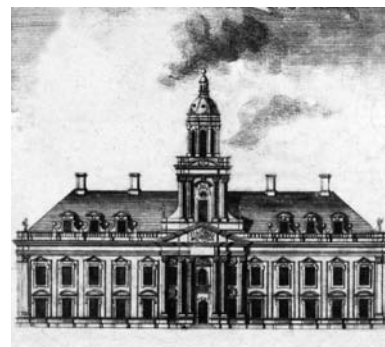
Kurzemes un Zemgales hercogisti no 1711. gada 21. janvāra līdz 1737. gada 4. maijam pārvaldīja hercoga Fridriha Vilhelma Ketlera (Friedrich Wilhelm Kettler; 1692-1711) atraitne, Pētera I brāļa meita Anna (1693-1740). Hercogiene ieradās Mītavā kopā ar galmu un uzcēla nelielu pareizticīgo koka baznīcu (1726). Ugunsgrēks pilsētā 1735. gadā iznīcināja 40 mājas. Hercogiene Anna kļuva par Krievijas imperatori (1730-1740) Annu Joanovnu (Анна Иоановна Романова), bet viņas favorīts Ernsts Johans Bīrons (Ernst Johann von Biron; 1690-1772) – par Kurzemes un Zemgales hercogu (1737-1769). Ordeņpili ar tajā

ierīkoto Reformatoru zāli uzspriecināja un 1738. gada 14. maijā sāka būvēt Krievijas impērijas galma arhitekta Bartolomeo Frančesko Rastrelli (Francesco Bartolomeo Rastrelli; 1700-1771) projektēto Jauno pili (1738-1740 un 1763-1772).

7. attēls. Mītavas panorāma 18. gs. Vidū. (LVVA-5)

Mītavā (7. att.) 1740. gadā uzbūvēja Reformatoru baznīcu – zāles tipa dievnamu bez torņa (Ķaune, 1939: 72), bet 1743. gada 21. augustā iesvētīja ar augstu mansarda jumtu segto rātsnama ēku (8. att.) pie Tirdzniecības laukuma. Nama centrālā daļā pildrežģu konstrukcijā uzbūvēja divpakāpju torni ar kupolveida jumtiņiem un metāla vējrādi smailē. Superintendents Aleksandrs Grevens un birģermeistars Švarcs uzsāka 1745. gadā būvēt Sv. Jāņa koka baznīcu, kuru 1746. gadā iesvētīja. Sv. Annas baznīcai pārbūvēja torņa smaili (1750), bet Pasta ielā 29 uzcēla pasta namu. Mītavā 1754. gadā dibināja Brīvmūrnieku ložu un Tirdzniecības laukuma apkaimē Ezera ielā 19 uzbūvēja pusotra stāva namu „Pie trim kronētiem zobeniem”, kuram pretī Ezera un Rakstvežu ielu stūrī atradās Kurzemes hercoga galma maršala un zemes pārvaldnieka Heinriha fon Ofenberga (*Offenberg*; 1752-1827) nams. Hercoga kanceleju izvietoja namā Katrīnas ielā 11. Tirdzniecības laukuma un Sv. Trīsvienības baznīcas apkaime bija blīvi apbūvēta.

8. attēls. Mītavas rātsnams, 1743. (BCB)

9. attēls. Sv. Simeona un Sv. Annas pareizticīgo baznīca, 1767.

Autors: arhitekts Bartolomeo Rastrelli. (LVVA-6)

10. attēls. Academis Petrina, 1773-1775. Autors: arhitekts Severīns Jensens. (RVKM)

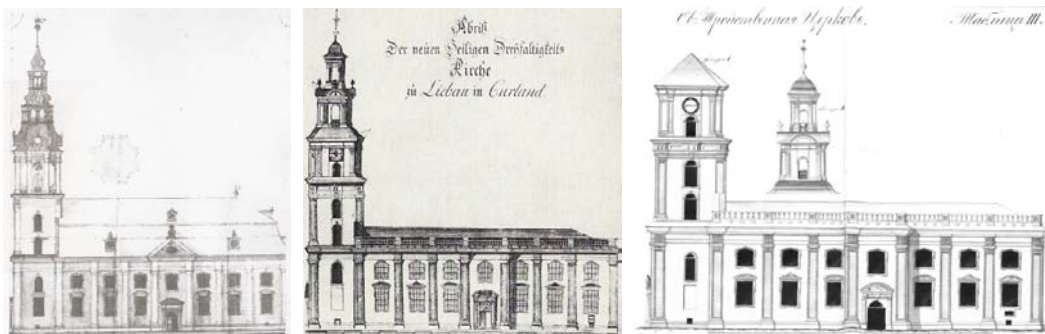
11. attēls. Mītavas panorāma 19. gs. sākumā. (LVVA-7)

Pareizticīgo koka baznīcu 1750. gadā nojauca un tās vietā pēc arhitekta Rastrelli projekta vēlinās baroka formās uzbūvēja Sv. Simeona un Sv. Annas pareizticīgo mūra baznīcu (1767) (9. att.) (Lancmanis, 2010: 216). Hercoga dienestā 1766. gadā iestājās dāņu arhitekts Severīns Jensens (Gensen; 1723-1809), un viņš kļuva par Rastrelli palīgu. Apgaismības sekmētāja hercoga Pētera Bīrona (*Peter von Biron*; 1724-1800) valdīšanas laikā (1769-1795) Jensens pildīja galma arhitekta pienākumus un Mītavas arhitektūrā un pilsētbūvniecībā ienesa agrīnā klasicisma vēsmas. Hercogs Pēteris nolēma dibināt un par saviem līdzekļiem uzturēt akadēmisku ģimnāziju. Palejas ielā Uz hercogu rezidences mūriem uzcēla Jensena projektētās hercogistē pirmās augstākās mācību iestādes *Academia Petrina* namu (1773-1775) (10. att.).

Galma arhitekts Rastrelli bija iecerējis Jaunās pils kompleksu papildināt ar lielajiem hercoga zirgu staļļiem, taču vietas trūkuma dēļ būvniecību paredzēja Driksas upes pretējā krastā. Saglabājot Rastrelli ieceri, staļļus uzcēla (1771-1773) pēc Jensena projekta. Cēlnes kļuva par Staļļu laukuma apbūves kompleksa sastāvdaļu.

Upes ielā (tagad Čakstes bulvārī) viena no pirmajām ēkām bija pēc Jensena projekta būvētais nams *Palais Medem* (1783) Upes ielā 9. Monumentālas ēkas Driksas piekrastē veidoja vienotu apbūves kompleksu. Izkopjot Driksas krastmalu un labiekārtojot Staļļu laukumu, piekrastē izveidojās trīs savstarpēji saistīti un sabiedrisku būvju ietverti dažādas funkcionālas nozīmes laukumi. Arhitektonisko telpu organizēja dominantes, radot izteiksmīgu Mītavas panorāmu Driksas piekrastē (11. att.).

Libavā luterāņu draudzei bija uzbūvēta Sv. Annas baznīca, bet, līdzīgi kā Mītavā, kur latviešu draudzei bija Sv. Annas un vācu draudzei – Sv. Trīsvienības baznīca, iecerēja būvēt vācu luterāņu draudzes Sv. Trīsvienības baznīcu. No pilsoņa Pētera Mellera nopirka zemes gabalu Lielajā ielā un 1742. gada 19. jūlijā svinīgi lika pamatakmeni Sv. Trīsvienības baznīcai, kuru iesvētīja 1758. gada 5. decembrī, taču tornim trūka divu augšējo stāvu (Lancmanis, 1983: 71, 77). Liepājnieki bija saņēmuši divus projekta variantus būvējamai Sv. Trīsvienības baznīcai. Vienu no tiem – ēkai ar stāvu jumtu un barokālu torni, kuram bija divas galerijas (12. att.), atveda būvniekmeistars no Kēnigsbergas Johans Kristofs Dorns, taču būvniecību turpināja pēc Dorna 1768. gadā izstrādātā otrā varianta (13. att.), kur mansarda jumtu nomainīja ļoti lēzens, ar balustrādi aizsegts jumts, bet torņa kupola vietā bija paredzētas divas pakāpes. Torņa būvniecību pabeidza 1866. gadā pēc izstrādātā trešā varianta (14. att.).

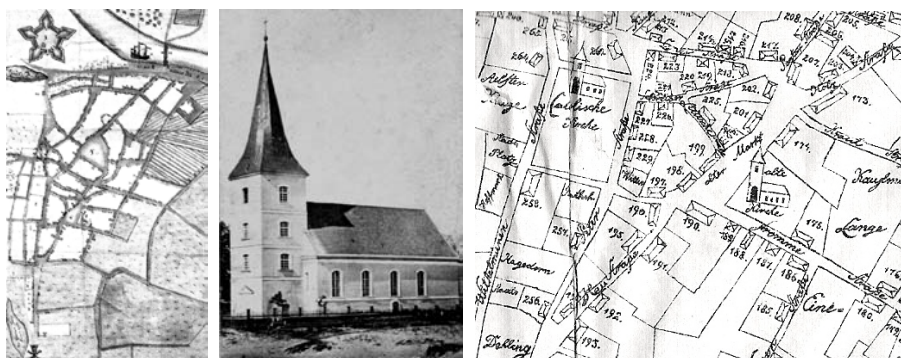

12. attēls. Sv. Trīsvienības baznīcas sānskats. Projekta 1. Variants, 1742. Projekta autors: būvniekmeistars Johans Kristofs Dorns. (Lancmanis, 1983: 72)

13. attēls. Sv. Trīsvienības baznīcas sānskats. Projekta 2. Variants, 1768. (Lancmanis, 1983: 73)

14. attēls. Sv. Trīsvienības baznīcas torņa projekts, 1840. Zīmējuma autors: F. Tanners (Ф. Таннеръ). (LVVA-8)

Pilsētas plānojums veidojās ap Jaunā tirgus laukumu (15. att.), kuru ielas saistīja ar funkcionāliem centriem apkārtnē. Katoļu draudzes baznīca ar druknu torni (1746-1762), kuru vainagoja slaida smaile (16. att.), uzbūvēja vairāku ielu sateces vietas tuvumā un iesvētīja 1762. gada 28. jūlijā. Būvdarbus, iespējams, vadīja mūrniekmeistars Baltazars Vecels un namdaru meistars Johans Kristmans Forlers.

15. attēls. Liepājas plāns, 1740. (Lancmanis, 2007)

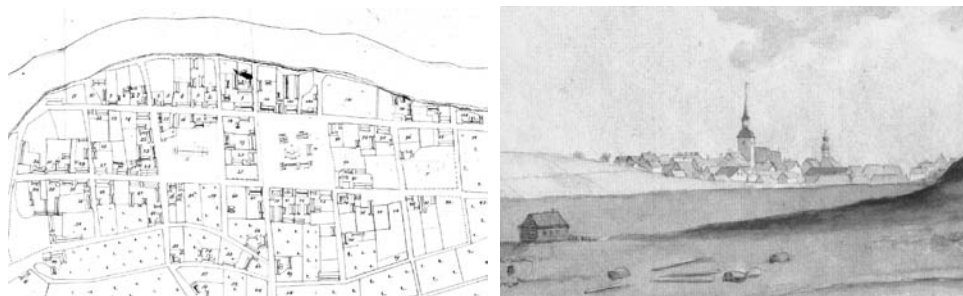
16. attēls. Katoļu draudzes baznīca, 1746-1762. 19. gs. beigās. (Liepājas 300 gadu jubilejas piemiņai, 1925: 117)

17. attēls. Katoļu draudzes un Sv. Annas luterāņu draudzes baznīcu izvietojums Vecā tirgus laukuma apkaimē, 1797. (Libauscher Kalender, 1912)

Libavas 1757. gada kulta būvju sarakstu papildināja arī vienkāršais reformatoru lūgšanu nams, kurš atradās mūsdienu Peldu un Krišjāņa Valdemāra ielu stūrī (Sāne, 1991: 22). Pilsētas daudzfunkcionālā centra plānojums 18. gadsimta beigās ieguva ar arhitektoniskām dominantēm akcentētu telpisku vidi (17. att.).

Bauskā Lielā Ziemeļu kara laikā Sv. Trīsvienības baznīcas celtniecības darbus pārtrauca. Celtnē tika izpostīta. Darbus atsāka, taču gandrīz pabeigto baznīcu 1733. gada 24. februārī nodedzināja. Sv. Trīsvienības baznīcu vairs neatjaunoja (Mašnovskis, 2005: 129).

Bauskas rātsnams – trīsdalījuma plānojuma ēka, kuras centrālo daļu vainagoja tornis, līdz 1740. gadam, kad uzcēla rātsnamu Mītavā, bija lielākais tūlīt pēc rātsnama Rīgā. Sv. Gara baznīcai ar Gotharda Fridriha fon Šrēdersa (*Schroeders*) un tirgotāja J. Ā. Hollenhāgena atbalstu draudze 1766. gadā veica torņa smailes kapitālu remontu un uzlika varkaļa K. F. Freizes izgatavoto un apzeltīto lodi (Mašnovskis, 2005: 130). Bauskas 1757. gada plānā Rīgas ielas vienā pusē apbūve bija parādīta līdz Smilšu ielai, bet otrā pusē – līdz Upes ielai. Apbūve veidojās arī pie Mēmeles tālākā brasla. Ar laiku apdzīvotās vietas saplūda vienā. Bauskas 1797. gada plānā (21. att.) pilsēta jau aizņēma visu teritoriju no pils līdz pārceltuvei.

18. attēls. Bauskas plāna fragments, 1797. (LVVA-9)

19. attēls. Bauskas panorāma, 1792. Zīmējuma autors: Johans Kristofs Broce. (Broce, 2007: 402)

Ventas upes piekrastē un Vindavas pilsētas nomalē 18. gadsimta beigās bija iekopti dārzi. Nozīmīgo Pils un Kuldīgas ielu ietvēra cieša vienstāvu ēku apbūve. Tirgus laukuma apkaimē pildrežģu konstrukcijās uzbūvētā Annas baznīca (1610) sabruka (1718) un līdz jauna draudzes dievnama uzcelšanai izmantoja 1706. gadā atjaunoto un paplašināto pils kapelu. 1718. gadā svinīgi lika pamatus jaunai baznīcai, taču nepabeigtās celtnes mūra sienas sabruka (Mašnovskis, 2007: 372). Pilsētas ielas saistīja funkcionāli dažādus laukumus vienotā sistēmā.

20. attēls. Vindavas plāna „Plan de la ville de Windau” fragments, 1796.

Autors: inženieris de Witte. (CVKVA)

21. attēls. Kuldīgas plāna fragments, 18. gs. (LVVA-10)

Kuldīgas Sv. Katrīnas luterāņu draudzes mūra baznīcai 1704. gadā esot bijis sarkans jumts un tornis bez smailes. Satiksmes maģistrāles 18. gadsimtā funkcionālus centrus ap laukumiem un arhitektoniskās dominantes saistīja vienotā telpiskā sistēmā.

Secinājumi

1. Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētās Vindavā un Kuldīgā, kā arī Prūsijas hercogistei piederošajā Libavas miestā nozīmīgu satiksmes ceļu sateces vietās ap paplašinājumiem 16. gadsimta beigās un 17. gadsimta sākumā veidojās centri ar tirdzniecības, sabiedriskām un saimnieciskām norisēm piemērotām ēkām. Attīstoties ceļu tīklam, Vindavas, Kuldīgas un Libavas pilsētās 17. gadsimta pirmajā pusē veidojās radiāls plānojums, bet jaunajām pilsētām Mītavai un Bauskai – regulārs plānojums ar tirgus laukumu centrālajā daļā. 17. gadsimta otrajā pusē Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu apkārtņē veidojās funkcionāli centri, bet pilsētu teritorijās – funkcionāla dalījuma iezīmes. Sociāli ekonomisko apstākļu ietekmē 17. gadsimta nogalē pilsētu plānojums attīstījās ap daudzfunkcionālu centru, bet 18. gadsimtā pilsētās veidojās ielu un laukumu sistēma ar funkcionāliem centriem.
2. Centriskā plānojuma kompozīcijā par arhitektonisko dominanti kļuva dievnams, kurš organizēja apkārtējo telpisko vidi. Izmaiņas pilsētvidē – radiāla un regulāra

plānojuma attīstība 17. gadsimtā veicināja telpiskajai videi atbilstošas mājokļu un sabiedriskas apbūves rašanos. 17. gadsimta nogalē daudzfunkcionālo centru ietvēra daudzveidīga apbūve. 18. gadsimtā ielas nodrošināja saikni starp funkcionāli dažādas nozīmes laukumiem, kur ar torni un smaili akcentēta būve organizēja centra apbūvi un telpisko vidi.

Summary

Planning and construction of Western region cities of Latvia was created in the course of several centuries. Cities of the Courland Bishopric and the Livonian Order – Golding (today's Kuldīga), Hasenpoth (today's Aizpute), Windau (today's Ventspils) and Piltene – developed as agglomerations. City planning by fortress was created around non-regular form market square near the crossroads of main land roads and water roads. The architectural dominant of spatial composition was fortress with chapel or chapterhouse.

In the Duchy of Courland and Semigallia on 28 February, 1567 the Landtag of Courland took a decision on building of Lutheran churches, schools and hospitals. Lutheran religion was declared as official religion in the Duchy of Courlandia and Semigallia. The understanding of city architectonic spatial planning changed – the construction of centres was created nearby churches and the main spatial dominant of city construction in 17th century became a church by the market square in the site of traffic main roads' junction. Planning and road network developed in towns, but construction was created by wooden houses, that were characteristic to rural regions. Cities became typologically different. Golding became the Duke Residence. The planning of Mitau (today's Jelgava) and Bauska created the image of new cities, which typology was developed from the examples of renaissance ideal cities. Windau and Libau (today's Liepāja) developed as port cities.

The events of the Great Northern war (1700-1721) at the beginning of 18th century promoted the improvement of city defence measures and the perfection of fortification system and influenced significantly the further development of cities. King of Sweden (1697-1718) Charles XII (1682-1718) occupied Mitau – the capital of the Duchy of Courland and Semigallia. Swedes built a bridge over the Lielupe River. Under the guidance of specialist of fortification buildings Carl Magnus Stuart (1650-1705) dyke system of palace was strengthened. Fortification around the palace created closed pentagon, where at the peaks there were five four-cornered bastions. The intended grand land fortifications in Bauska were realized partly, banking two bastions in the entrance side. The fortification construction in Libau was begun in September, 1701 under the guidance of major-general Stuart, but was finished from 28th May to 20th July, 1702 under the guidance of engineer Samuel Berg.

The Duchy of Courland and Semigallia was governed by the widow of Duke Friedrich Wilhelm Kettler (1692-1711), the niece of Peter I Anna (1693-1740) from 21st January, 1711 to 4th May, 1737, who arrived in Mitau with court and built small Orthodox wooden church (1726). Duchess Anna became Empress of Russia (1730-1740) Anna Ioannovna (Анна Иоановна Романова), but her favourite Ernst Johann von Biron (1690-1772) became the duke of the Duchy of Courland and Semigallia. The Order Palace was detonated and on 14th May, 1738 it was started to built the New Palace (1738-1740 and 1763-1772), which was projected the main architect of the Russian empire Francesco Bartolomeo Rastrelli (1700-1771).

Danish architect Severin Gensen (1723-1809) entered the duke service in 1766 and he became Rastrelli's assistant. In the governance times of enlightenment promoter Peter von Biron (1724-1800) Gensen was the court's architect and brought early classicism trends in architecture and town building in Mitau. Duke Peter decided to establish and maintain academic gymnasium from his own resources. The first higher education institution's Academia Petrina (1773-1775) building was built on duke residence walls, projected by Gensen. When developing the bank of Driksa and perfecting the Stabling Square, on the coast three correlated squares of different functional significance, encircled by municipal buildings developed. Architectonic space was organized by dominants, creating impressive panorama of Mitau on the coast of Driksa.

The foundation-stone of Holy Trinity Church was put solemnly in Libau on 19th July, 1742. The church was consecrated on 5th December, 1758. The city planning was created around the New Market Square, its streets connected with functional centres in the area. Catholic parish church with heavy-set tower (1746-1762), at its end was a slide peak, it was built nearby the junction of several streets and it was consecrated on 28th July, 1762.

Bauska Town Hall – three-piece planning building, its central part consisted of tower and until 1740, when there was the Town Hall built in Mitau; it was the largest, only after the Town Hall of Riga. The Church of the Holy Spirit in Bauska had a renovation of tower's peak and a golden bullet.

There were gardens tended on the coast of Winda and the suburbs of Windau at the end of 18th century. The significant Castle Street and Golding Street were encircled by close one-storey building construction.

The traffic main-roads of Golding were connected in a joint spatial system with functional centres around squares and architectonic dominants.

Street and square systems of functionally different significance became important in planning. City construction, which was complemented with buildings that were for public functions, became varied.

Literatūra un avoti

1. BCB – Baltijas Centrālā bibliotēka, atklātne *Mitau. Rathaus*. Mitau: Verlag von Nicolai Hübner.
2. CVKVA – Centrālais valsts kara vēstures arhīvs, 349. fonds, 8. apraksts, 1395. lieta.
3. Caune, A., Ose, I. (2004). Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
4. Gintners, J. (1999). Liepāja Ziemeļu kara laikā. 1700.-1710. gads. *Liepājas kalendārs 2000. gadam*. Liepāja: Kurzemes Vārds.
5. Grosmane, E. (2010). Jelgavas pilsētībūvnieciskā struktūra: pacēlumi un kritumi. *Senā Jelgava*. Rīga: Neputns.
6. Grosmane, E., Simsons, I. (2008). *Jelgava: arhitektūras un mākslas virtuālā rekonstrukcija*. Mitau: *Virtuelle Rekonstruktion der Architektur und Kunst*. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts; 2. papildinātais izdevums.
7. *Johans Kristofs Broce. Zīmējumi un apraksti*. 4. sējums. (2007). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.
8. Juškevičs, J. (1931). *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valstspapīru spiestuve.
9. KrAS-1, Stokholmas kara muzeja arhīvs (*Krigsaskivet*), plāns „*Pilsēta Mītava un tās pils*”. Ap 1702.
10. KrAS-2, Bauskas plānojums. 1701.
11. Ķaune, N. (1939). *Vecā Jelgava*. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds.
12. Ķaune, N. (1937). Vecie Jelgavas plāni un skati. Grām: *Senatne un Māksla*. Pieminekļu valdes, Valsts Mākslas muzeja un Folkloras krātuves darbības, jaunieguvumu un pētījumu apskats F. Baloža un L. Liberta redakcijā. III daļa. Rīga: Pieminekļu Valdes un Valstspapīru spiestuve.
13. Lancmanis, I. (2010). Klasicismis Jelgavas arhitektūrā. *Senā Jelgava*. Rīga: Neputns.
14. Lancmanis, I. (2007). *Libau: Eine baltische Hafenstadt zwischen Barok und Klassizismus*. Böhlau: Verlag Köln Weimar Wien.
15. Lancmanis, I. (1983). *Liepāja no baroka līdz klasicismam*. Rīga: Zinātne.
16. LVVA-1, Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 640. fonds, 3. apraksts, 626. lieta.
17. LVVA-2, 640. fonds, 4. apraksts, 9. lieta.
18. LVVA-3, 640. fonds, 3. apraksts, 630. lieta.
19. LVVA-4, 640. fonds, 2. apraksts, 262. lieta, 10. lapa.
20. LVVA-5, 640. fonds 2. apraksts 262. lieta 4. lapa.
21. LVVA-6, 6828. fonds, 6. apraksts, 514. lieta.
22. LVVA-7, 640. fonds 2. apraksts, 262. lieta 3. lapa.
23. LVVA-8, 412. fonds, 2. apraksts, 789. lieta, 3. lapa.
24. LVVA-9, 1679. fonds, 156. apraksts, 111. lieta.
25. LVVA-10, 1679. fonds, 162. apraksts 6721. lieta.
26. *Libauscher Kalender für das Jahr nach Christi Geburt 1913: welches ein Gemeinjahr von 356 Tagen ist*. 23. Jahrgang. (1912). Libau: Либавскій Вѣстникъ.
27. *Liepājas 300 gadu jubilejas piemiņai*. 1625-1925. (1925). Liepāja: Liepājas pilsētas valde.
28. Mašnovskis, V. (2005). *Latvijas luterāņu baznīcas*. 1. sējums. Rīga: DUE.
29. Mašnovskis, V. (2006). *Latvijas luterāņu baznīcas*. 2. sējums. Rīga: DUE.
30. Mašnovskis, V. (2007). *Latvijas luterāņu baznīcas*. 4. sējums. Rīga: DUE.
31. RVKM – Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs, gravūra *Academia Petrina* (1774).
32. Sāne-Alksne, L. (1991). *Ceļvedis Liepājas arhitektūrā*: versija par Liepājas arhitektūras vēsturi līdz 1940. gadam. Liepāja: Liepājas pilsētas arhitektūras un pilsētībūvniecības pārvalde.
33. Spārītis, O. (2011). *Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas torņa stāsts*. Jelgava: Jelgavas pilsētas dome.
34. Spekke, A. (2008). *Latvijas vēsture*. Rīga: Jumava.
35. Štrumfa, I. (2001). Ventspils pilsētas vēstures hronika. Hronoloģija un notikumi. *Ventspils Muzeja Raksti. I grāmata*. Rīga: Ventspils muzejs.
36. VKPAI – Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, Bauskas panorāma 18. gs. sākumā.
37. Vīksna, A. (1993). Medicīnas sākumi Latvijas novados. *Latvijas ārsti*. Rīga: Latvijas Ārstu biedrība.
38. Wegner, A. (1898). *Geschichte der Stadt Libau*. Libau: Verlag der Buchhandlung Rudolph Puhze.